

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 323.1.001.361(364)(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2026.44.2>

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

CIVIC IDENTITY UNDER THE CHALLENGES OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Тимошенко О.І.,*orcid.org/0009-0003-4287-1947**доктор філософських наук, доцент,**ректор**Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»***Корнієвський О.А.,***orcid.org/0000-0002-4311-6957**доктор політичних наук, професор,**головний науковий співробітник**Національного інституту стратегічних досліджень*

У статті висвітлено результати комплексного аналізу трансформації громадянської ідентичності українців у період повномасштабної російської збройної агресії проти України, що спричинило помітний вплив на суспільні зміни в Україні. На основі порівняння соціологічних даних 2022–2024 рр., оприлюднених Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), Центром Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг», Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, досліджено динаміку трансформації ключових складників громадянської ідентичності, зокрема самоідентифікації з державою, культурно-мовних практик, політичних і ціннісних орієнтацій, рівня громадянської активності й почуття спільної долі. Доведено, що війна стала каталізатором переходу від переважно етнокультурного до політичного розуміння нації, заснованого на принципах демократії, відповідальності, толерантності та євроінтеграційного вибору. Зафіксовано суттєве зростання громадянської згуртованості, поширення волонтерства та військово-громадянської участі, формування нових моделей суб'єктності громадян, включно із цифровим громадянством. З'ясовано, що досвід протидії зовнішній воєнній агресії суттєво посилив цінність української мови й культурного простору як символів державності та національної стійкості. Окрему увагу приділено викликам, які супроводжують ці процеси. Це, зокрема, емоційне виснаження населення в умовах довготривалої російської збройної агресії, регіональні відмінності у доступі до освітніх і культурних ресурсів, загрози інформаційно-пропагандистських впливів тощо. На основі отриманих результатів сформульовано рекомендації щодо державної політики та стратегій у зазначеній сфері, спрямовані на зміцнення громадянської освіти, підтримки національної культури, інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів, а також посилення інституційної спроможності органів влади. Доведено, що громадянська ідентичність у воєнних умовах постає не лише елементом політичної культури суспільства, а й ключовим ресурсом національної безпеки, соціальної згуртованості та подальшої модернізації України.

Ключові слова: громадянська ідентичність, політична нація, війна, цінності, демократія, євроінтеграція, волонтерство, історична пам'ять, українська мова, соціальна згуртованість.

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of civic identity in Ukraine during the period of the full-scale Russian aggression, which has become one of the most powerful drivers of societal change in the history of the independent state. Drawing on comparative sociological data from 2021–2024 (Kyiv International Institute of Sociology (KIIS), Razumkov Centre, Sociological Group "Rating" and Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation), the study traces the dynamics of key components of civic identity, including self-identification with the state, linguistic and cultural practices, political and value orientations, civic engagement, and a shared sense of destiny. The findings demonstrate that the war has served as a catalyst for a shift from a predominantly ethnocultural understanding of the nation towards a political one, based on the principles of democracy, responsibility, tolerance, and European integration. The research records a significant

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

rise in civic solidarity, the expansion of volunteering and military-civic involvement, and the formation of new models of civic agency, including digital citizenship. It is shown that the collective experience of war has considerably increased the importance of the Ukrainian language and cultural space as symbols of statehood and resilience. Particular attention is paid to the challenges accompanying these processes: emotional exhaustion of the population, regional disparities in access to cultural and educational resources, exposure to disinformation and information warfare, and the potential rise of public demand for authoritarian practices. Based on the results, the article outlines recommendations for public policy and societal strategies aimed at strengthening civic education, supporting national culture, integrating internally displaced persons and veterans, and enhancing the institutional capacity of democratic governance. The study concludes that under wartime conditions, civic identity functions not only as an element of political culture but also as a key resource for national security, social cohesion, and further modernization of Ukraine.

Scientific novelty. For the first time, a holistic comparative analysis of the dynamics of civic identity in Ukraine in the pre-war and wartime periods is conducted using aggregated data from KIIIS, Razumkov Centre, Rating Group, and the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. The study identifies new components of civic identity (military-civic agency, resilience identity, and digital citizenship) and substantiates their significance in shaping the modern Ukrainian political nation.

Key words: civic identity, political nation, war, values, democracy, European integration, volunteering, historical memory, Ukrainian language, social cohesion.

Постановка проблеми. Трансформація громадянської ідентичності є одним із ключових соціально-політичних процесів сучасної України. У період після здобуття державної незалежності становлення української політичної нації відбувалося нерівномірно, спостерігалася конкуренція між різними моделями ідентичності – регіональною, етнокультурною, пострадянською та політико-громадянською. Однак після запровадження в Україні 2022 р. правового режиму військового стану, що було спричинено початком російської воєнної агресії, ці процеси зазнали радикальних змін. Саме війна стала своєрідним каталізатором консолідації суспільства та переосмислення засад громадянської єдності. Екзистенційні загрози державності та фізичному виживанню українського соціуму суттєво посилили значення громадянських цінностей – свободи, демократії, особистої відповідальності, солідарності, що уможливило перехід від переважно етнокультурної до політико-ціннісної моделі ідентичності.

Важливим аналітичним чинником є те, що масштаби змін у суспільно-політичному просторі України в умовах воєнного стану можуть бути визначені не лише концептуально, але й емпірично, оскільки протягом 2022–2024 рр. зафіксовано безпрецедентну кількість репрезентативних соціологічних досліджень. Дані українських неурядових аналітичних центрів (НУАЦ) дають змогу простежити реальну динаміку самоідентифікації, ціннісних орієнтацій, політичних уподобань і практик громадянської участі в Україні у воєнний період. Саме опрацювання широкого масиву фактичної інформації дозволяє розглядати громадянську ідентичність і як соціально-філософську категорію, і як змінну, що піддається точним вимірам.

У сучасній політологічній науці громадянську ідентичність аналізують як інтегральну структуру, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий та рефлексивний компоненти. Дослідження О. Резнік, Т. Бевз, Ю. Руденко,

С. Толочко та інших вітчизняних науковців, проведене протягом останнього десятиліття, підкреслюють провідну роль інклюзивної, поліетнічної та європейсько орієнтованої моделі громадянської спільноти. Повномасштабна російська зброяна агресія зробила ці тенденції очевидними та масовими, формуючи і нові цінності, і нові форми громадянської суб'єктності – військово-громадянську участь, волонтерство, самоорганізацію, цифрові практики взаємодії та інформаційної безпеки.

Водночас, попри стрімке посилення громадянської ідентичності, цей процес не є однорідним, він не позбавлений загроз. Найвні ризики, а саме: емоційне виснаження, соціальна фрагментація досвіду внутрішньо переміщених осіб, нерівність доступу до культурних та освітніх ресурсів, інформаційно-пропагандистські атаки РФ, потребують детального аналізу, їх необхідно враховувати під час формування й реалізації державної політики. Отже, наукове завдання полягає не лише у фіксації позитивних змін, а й у виявленні чинників, здатних послабити громадянську згуртованість у перспективі.

Підкреслимо: дослідження громадянської ідентичності у воєнних умовах є важливими як для політичної науки, так і для державного управління, завдяки їм можна оцінити ступінь консолідації суспільства, визначити вразливі точки та сформулювати рекомендації щодо зміцнення національної єдності у воєнний та післявоєнний періоди. Саме ці завдання покликана розв'язати пропонує стаття.

Наукова новизна. Уперше на основі узагальнення даних провідних неурядових аналітичних центрів України здійснено цілісний порівняльний аналіз трансформації ключових складників громадянської ідентичності українців у довоєнний період та у воєнних умовах. Виокремлено нові компоненти ідентичності (військово-громадянська суб'єктність, ідентичність стійкості, цифрове громадянство) та обґрунтовано їхній вплив на формування української політичної нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання громадянської ідентичності активно досліджуються у світовій та українській гуманітаристиці. Зарубіжні автори (J. Habermas, 2005; W. Kymlicka, 2001; R. Brubaker, 2015; M. Castells, 2010) розглядали громадянську ідентичність як політичний конструкт, що базується на демократичних цінностях, правовій рівності та інклюзивності.

В українській науці ґрунтовні дослідження у цій сфері належать А. Карась, О. Резнік, Т. Бевз, С. Толочко, Ю. Руденко, а також ученим Інституту політичних і етнонаціональних досліджень (ІПіЕНД) НАН України ім. І. Ф. Кураса та Інституту соціології НАН України. Важливим є аналіз динаміки змін української національної ідентичності у воєнний час (Н. Костенко, 2023) та сучасні комплексні наукові розробки, присвячені процесам конструювання політичної нації.

Проте доводиться констатувати, що й досі маємо обмаль наукових публікацій з динаміки зміни ключових складників української громадянської ідентичності, які би засновувалися на репрезентативних соціологічних вимірюваннях 2021–2024 рр., що й визначає актуальність та новизну цієї статті. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання формування нових типів громадянської суб'єктності – волонтерської, військово-громадянської, цифрової та ін., які виникли в умовах повномасштабної зовнішньої збройної агресії, і те, як вони впливають на політичну поведінку громадян. Потребує спеціального аналізу інклюзивність – складник сучасної української громадянської ідентичності, яка дедалі більше базується на поліетнічності, а не на мовно-культурних чи регіональних відмінностях, що й робить її унікальним феноменом у європейському контексті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати трансформацію громадянської ідентичності українців у воєнних умовах на основі соціологічних даних 2022–2024 рр., визначити ключові тенденції, виклики й напрями її зміцнення. Для досягнення цієї мети передбачено розв'язання низки дослідницьких завдань, як-от: узагальнення теоретико-методологічних підходів до розуміння громадянської ідентичності в сучасній політології та соціології; проведення аналізу динаміки зміни ключових складників громадянської ідентичності українців в означені роки на основі даних, що містяться в дослідженнях, оприлюднених КМІС, Центром Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг» та Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва; визначення структурних зрушень у когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому компонентах громадянської ідентичності в умовах воєнного стану; виявлення та опис нових форм громадян-

ської суб'єктності (йдеться про військово-громадянську участь, цифрове громадянство, ідентичність стійкості), які виникли в умовах воєнного стану. Крім того, ще одне завдання статті – окреслити ключові ризики й уразливості, що впливають на формування та відтворення громадянської ідентичності за умов, про які йдеться; розробити пропозиції щодо стратегічних напрямів реалізації державної політики та діяльності організацій громадянського суспільства (ОГС), спрямованих на зміцнення громадянської ідентичності у воєнний та післявоєнний періоди.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повномасштабна російська збройна агресія проти України, яка розпочалась у лютому 2022 р., відіграла роль потужного каталізатора трансформації української громадянської ідентичності. Темп змін, які відбувалися протягом попередніх десятиліть та були пов'язані з пострадянською модернізацією, реалізацією політичного курсу зі здобуття повноцінного статусу країни – члена Європейського Союзу, у 2022–2024 рр. змінився, відтак усі процеси перейшли в режим прискореного розвитку. Це виявилось, з одного боку, в консолідації української політичної нації, з іншого – у зміщенні акцентів від етнокультурної до політичної, ціннісно орієнтованої моделі громадянської спільності, що відповідає концепціям «конституційного патріотизму» Ю. Габермаса, ліберального мультикультуралізму В. Кімліки, «націоналізму як політики ідентичності» Р. Брубейкера та мережевого суспільства М. Кастельса [1–4].

У сучасній політологічній та соціологічній літературі громадянська ідентичність розглядається як комплекс когнітивних, емоційно-ціннісних і поведінкових елементів, що поєднують усвідомлення приналежності до політичної спільноти, прийняття її базових норм і цінностей, емоційний зв'язок із співгромадянами та готовність діяти в інтересах спільного блага [1; 2]. Українські дослідники (Т. Бевз, О. Резнік, С. Толочко та ін.) підкреслюють, що в Україні поступово утверджується плюралістична політико-ціннісна модель громадянської ідентичності, котра ґрунтується на поліетнічності, поліконфесійності, європейському цивілізаційному виборі, демократичних процедурах і спільній пам'яті про боротьбу за здобуття державної незалежності України [5–8]. Сучасні монографічні дослідження, присвячені українському суспільству в умовах воєнного стану та утвердженню громадянської ідентичності, фіксують перехід до інклюзивного розуміння української нації як спільноти всіх громадян, які поділяють відповідальність за державу та засуджують російську збройну агресію [8–9; 10].

Ключовим індикатором громадянської ідентичності є самоідентифікація українців насамперед як громадян України. Проаналізувавши дані все-

українських опитувань 2022–2024 рр., проведених Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та КМІС, можемо дійти висновку про суттєве зростання громадянської самоідентифікації. Так, якщо до 2014 р. в середньому близько половини респондентів у першу чергу пов'язували себе з державою, то в період до 2022 р. цей показник зріс до 60 %, а після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну – у середньому до 80 %. Зауважимо принагідно, що у всіх макрорегіонах – від Заходу до Сходу – абсолютна більшість (від 77 до 82 %) учасників опитувань вважає себе насамперед громадянами України, причому це стосується як українськомовних, так і російськомовних респондентів [11]. У серпні 2022 р. Соціологічна група «Рейтинг» зафіксувала, що 94 % опитаних ідентифікують себе як громадяни України, лише близько 10 % схильні вважати себе «радянською людиною» [12]. Таким чином, громадянська ідентичність не лише зміцнилася, а й набула надрегіонального та надетнічного характеру, що підтверджує формування інклюзивної громадянської нації.

Протягом означених років посилювалися показники громадянської гордості та підтримки державних символів – емоційно-ціннісні складники громадянської ідентичності. Як засвідчують результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у червні 2024 р., понад 91 % респондентів тією чи тією мірою пишаються тим, що є громадянами України; частка тих, хто «дуже пишається», хоча й дещо знизилася порівняно з 2023 р., залишається надзвичайно високою – майже 60 %. Понад 95 % опитаних підкреслили своє позитивне ставлення до символів Української держави – державних Прапора, Герба та Гімну України, української мови як державної [13]. У 2022 р. подібні тенденції зафіксовані й у дослідженні соціологічної групи «Рейтинг», де гордість за Україну є домінуючою емоцією у масовій свідомості (75 %). Одночасно 97 % респондентів повідомили про свою готовність знову проголосувати за державну незалежність України [12], що може свідчити про довготривале закріплення емоційно-ціннісної компоненти громадянської ідентичності, яка вже не обмежується рамками ситуативної мобілізації.

Важливим складником трансформації української національної ідентичності є історична пам'ять. Після Революції Гідності та особливо після 24 лютого 2022 р. відбувається консолідація суспільства навколо наративів, пов'язаних із боротьбою за свободу й гідність, досвідом національного спротиву окупації та воєнних втрат [8–9; 10]. При цьому українські соціологи вказують на посилення української культурної традиції у якості домінант ідентифікації українців як громадян Української держави. Зокрема, у 2023–2024 рр.

близько 75 % населення вважали себе прибічниками української культурної традиції, а її переважання в майбутньому прогнозує понад половина опитаних респондентів [13]. Водночас фахівці Національного інституту стратегічних досліджень звертають увагу на те, що історична пам'ять залишається потенційним об'єктом інформаційних маніпуляцій з боку рф, і це потребує реалізації виваженої політики пам'яті, зорієнтованої на інклюзивність, а не на реверсивну радикалізацію [10].

Важливо наголосити, що протягом 2022–2024 рр. особливо помітних змін зазнав культурно-мовний складник громадянської ідентичності. Опитування населення України, яке Соціологічна група «Рейтинг» проводила в серпні 2022 р., зафіксувало, що 51 % респондентів спілкувалися вдома переважно українською мовою; третина – і українською, і російською мовами, 13 % – російською. При цьому 41 % російськомовних і двомовних громадян, які брали участь в опитуванні, вказали, що після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну почали частіше спілкуватися українською мовою, із них 24 % – перейшли на її постійний ужиток [12]. Дані опитування групи «Рейтинг» 2023 р. свідчать про те, що майже 60 % респондентів спілкувалися вдома українською, близько 30 % – українською та російською, лише 9 % – виключно російською мовою [14].

Монографічні дослідження етномовного континууму в умовах воєнного стану підтверджують ці тенденції: війна спричинила не лише прискорену українізацію мовної поведінки громадян, а й переосмислення мовної лояльності як маркера політичної солідарності й дистанціювання від держави-агресора [15]. При цьому зберігається високий рівень толерантності до російськомовних українців, яких абсолютна більшість респондентів вважає частиною Української нації за умови їхньої лояльності до України та засудження російської збройної агресії [11].

У контексті посилення демократичної та європейської орієнтації ціннісна та світоглядна компоненти громадянської ідентичності також зазнали помітної еволюції у масовій свідомості громадян України. За даними Центру Разумкова, частка опитаних громадян, які вважають демократію найбільш бажаним типом державного устрою для України, зросла з 53,6 % – у 2021 р. до 73,1 % – у 2023 р. та до 61,2 % – у червні 2024 р., тоді як підтримка авторитарної альтернативи суттєво знизилася (з 23,8 % – у 2021 р. до 9,5 % – у 2023 р. та до 14,8 % – у 2024 р.) [13]. Водночас дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва демонструють, що навіть за воєнних умов у масовій свідомості українців домінує переконання в тому, що демократія є найбільш

бажаною формою правління, а «народовладдя – важливіше за суворий порядок» [16]. У площині зовнішньополітичних орієнтацій спостерігається стійка підтримка європейської та євроатлантичної інтеграції. Так, у вересні 2024 р. за вступ до ЄС готові були проголосувати 73,7 % від усіх опитаних; за вступ до Північноатлантичного альянсу – 72,1 % (47,8 % – у 2021 р.) [17]. Є вірогідність, що такі результати соціологічних досліджень можуть свідчити про закріплення європейської ідентичності як важливого виміру української громадянської ідентичності та підтверджують висновки, зроблені раніше у європейських дослідженнях з проблематики українського «цивільного націєтворення» [3].

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває почуття спільної долі та ідентичність стійкості (resilience-identity). У серпні 2022 р. 75 % опитаних назвали своєю головною емоційною константою гордість за Україну [12]. Результати опитування громадської думки, проведеного КМІС 2025 р., засвідчили, що 82 % громадян, які брали участь у дослідженні, вважають, що Україна повинна продовжувати боротьбу навіть у разі припинення підтримки з боку США [18]. Поєднання високої готовності до національного спротиву, усвідомлення неминучих втрат, а також збереження оптимізму щодо майбутнього України формує специфічну «ідентичність стійкості», у якій громадянська солідарність сприймається як ресурс національної безпеки та суб'єктності [9; 13; 18].

Зважаючи на трансформацію у воєнних умовах, виокремимо нові або суттєво посилені компоненти української громадянської ідентичності.

По-перше, це військово-громадянська суб'єктність, що виявляється у волонтерстві, підтримці Збройних сил України (ЗСУ) та інших

збройних формувань, участі у громадянських активностях зі збору коштів на дрони, медичне забезпечення та на інші потреби українських військових. Дослідження соціальної згуртованості та суспільної солідарності вказують на те, що волонтерські та горизонтальні мережі організацій громадянського суспільства є одними з ключових складників національної стійкості, а залучення громадян до ОГС, діяльність яких орієнтована на задоволення потреб військових, ВПО, малозабезпечених та інклюзивних груп населення, має важливе значення для самоусвідомлення громадянина як активного суб'єкта, здатного впливати на розроблення державно-управлінських рішень, т. ч. у воєнній сфері [8; 13].

По-друге, у сучасному українському суспільстві поступово формується цифрова громадянська ідентичність. Широке використання цифрових сервісів («Дія» та ін.), онлайн-участь у гуманітарних проєктах і краудфандингових кампаніях, успішні практики спеціальних інформаційних операцій створюють новий вимір громадянської участі. Цифрові інструменти не лише полегшують взаємодію громадян з органами державної влади, а й закріплюють відчуття інкорпорації до національної спільноти, що допомагає зменшувати територіальні та соціальні розриви [8; 10].

По-третє, у воєнних умовах спостерігається посилення глобалізованої компоненти громадянської ідентичності. Участь України у міждержавних коаліціях, її безпрецедентна підтримка з боку країн ЄС та НАТО, активність української діаспори, залучення українців до глобальних комунікаційних мереж формують уявлення про Україну як частину «цивілізованого світу» та водночас зміцнюють відчуття відповідальності за репутацію держави на міжнародній арені [3; 4; 17].

Таблиця 1

Динаміка складників громадянської ідентичності українців (2021–2024 рр.), %

Показники	Роки			
	2021*	2022	2023	2024
Самоідентифікація як громадян України (первинна ідентичність)	59	72,1	78	80
Готовність захищати Україну зі зброєю в руках	33	63	58–62	60
Підтримка вступу до ЄС	55,6	79	87	85
Підтримка вступу до НАТО	47,8	72	74,2	70
Використання української мови в побуті	~48	51	54	56
Громадянська гордість	75–78	90,4	91	91
Визнання демократії найкращою формою правління	51	57	60	61
Рівень волонтерської участі	8-10	33	25	22

Джерело: складено авторами на основі [11–14; 16; 17].

Примітка: * – для порівняння

Одночасно поряд із позитивними трансформаціями фіксуються й істотні ризики, які не нівелюють позитивних тенденцій, але потребують цілеспрямованих відповідей з боку держави та громадянського суспільства. Серед цих викликів – емоційне виснаження й травматичний досвід значної частки населення, нерівність між регіонами та соціальними групами щодо доступу до якісної освіти та культурних ресурсів, зниження довіри до низки державних інституцій, виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб і ветеранів, а також ризики популізму й запиту на «сильну руку», які посилюються у кризових ситуаціях [9; 10; 16]. Дослідження динаміки ставлення громадян України до демократії засвідчують, що хоча більшість громадян підтримують демократичний лад, частка тих, хто допускає можливість «ефективного авторитаризму», залишається все ж таки помітною [13; 16].

У вищезазначеному контексті особливого значення набуває реалізація державної політики з підтримки й розвитку української громадянської ідентичності. Авторський колектив монографії «Утвердження української національної та громадянської ідентичності» [8, с. 45–62] акцентує увагу на необхідності організації системної громадянської освіти, розвитку національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, підтримки ОГС, передусім неурядових аналітичних центрів, які вивчають цю проблематику. Дані соціологічних і політологічних досліджень допомагають конкретизувати відповідні дослідницькі завдання. Йдеться про розширення громадянської освіти (знання про конституційні права та свободи людини і громадянина, механізми участі громадян у прийнятті політичних рішень) як когнітивного базису ідентичності; підтримку української мови, національного культурного контенту й цифрової гуманітарної інфраструктури як культурної

основи громадянської солідарності; виважену політику історичної пам'яті, спрямовану на інтеграцію різних соціальних груп без нав'язування уніформістських схем; посилення демократичних інституцій, прозорості та підзвітності влади як ключових умов суспільної довіри до неї та її легітимності [8–10; 16]. Важливою є також реалізація довгострокової політики соціальної реінтеграції ВПО й ветеранів, підтримка волонтерських і громадянських ініціатив та активностей як поведінкових компоненти громадянської ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емпіричні дані соціологічних досліджень провідних НУАЦ 2022–2024 рр. та сучасні теоретичні підходи дають змогу зробити висновок про те, що українська громадянська ідентичність у період воєнного стану зазнала суттєвого посилення за когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим вимірами. Відбувається перехід до інклюзивної української політичної нації, коли визначальним є визнання демократичних і європейських цінностей, засудження зовнішньої збройної агресії та готовність до національного спротиву. Російсько-українське збройне протистояння активізувало нові компоненти української ідентичності – військово-громадянську суб'єктність, ідентичність стійкості та цифрове громадянство. Перспективи відповідного спрямування подальших наукових розробок з проблематики української ідентичності у повоєнний період вбачаються у дослідженні ключових домінант її зміцнення через розвиток громадянської освіти та «демократію участі», реалізацію інклюзивної політики пам'яті та державну підтримку соціально значущих громадянських активностей, відповідного спрямування контенту соціальних медіа та діяльності неурядових громадських організацій (non-governmental organizations).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Габермас Ю. Включення іншого. Есеї з політичної теорії / пер. з нім. Київ : Дух і Літера, 2006. 416 с.
2. Kymlicka W. Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship. Oxford : Oxford University Press, 2001. 392 p.
3. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 202 p.
4. Castells M. The Power of Identity. 2nd ed. Oxford : Blackwell, 2010. 584 p.
5. Бевз Т. А. Формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2014. № 3. С. 3–17.
6. Резнік О. Громадянська ідентичність: структура та детермінанти в українському суспільстві. Український соціум. 2011. № 2(37). С. 25–38.
7. Толочко С. Громадянська ідентичність в українознавчому дискурсі. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2019. Вип. 34. С. 5–19.
8. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко [та ін.] ; за заг. ред. К. Журби, О. Рейпольської. Київ : «Компрінт», 2024. 232 с. URL: <https://surl.li/jmzpad> (дата звернення: 03.12.2025).
9. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2022. 410 с.

10. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2024. 48 с.
11. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування / Фонд «Демократичні ініціативи»; КМІС. 2024. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya> (дата звернення: 13.11.2025).
12. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022 р.) : пресреліз / Соціологічна група «Рейтинг». 2022. 23 серп. URL: <https://ratinggroup.ua/news/smnadcyate-zagalnonac-onalne-opituvannya-dentichn-st-patr-otizm-c-nnost-17-18-serpnya-2022> (дата звернення: 13.11.2025).
13. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.) : аналіт. звіт / Центр Разумкова. 2024. 24 черв. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 19.11.2025).
14. Уявлення про патріотизм та майбутнє України (16–20 серпня 2023 р.) : пресреліз / Соціологічна група «Рейтинг». 2023. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/uyavlennya-pro-patriotyzm-ta-maybutnye-ukrainy.html> (дата звернення: 19.11.2025).
15. Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України : колективна монографія. Київ : Ін-т української мови НАН України, 2024. 280 с.
16. Підтримка демократії в Україні під час війни : аналіт. звіт / Фонд «Демократичні ініціативи». 2022. URL: <https://dif.org.ua/article/pidtrimka-demokratii-v-ukraini-pid-chas-viyni> (дата звернення: 25.11.2025).
17. Підтримка громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО. Ставлення до іноземних держав. Ставлення до мирних переговорів (вересень 2024 р.) : аналіт. звіт / Центр Разумкова. 2024. 24 жовт. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-myrnykh-peregovoriv-veresen-2024r> (дата звернення: 14.11.2025).
18. Понад 80 % українців готові продовжувати боротьбу з Росією без підтримки США : опитування КМІС. Суспільне. Новини. 2025. 25 берез. URL: <https://suspiine.media/978853-ponad-80-ukrainciv-gotovi-prodovzuvati-borotbu-z-rosieiu-bez-pidtrimki-ssa-opituvannya-kmis> (дата звернення: 25.11.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 02.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026